

BYCHOVCO KRONIKA

Šiuo pavadinimu žinoma kronika pagal XIX a. Volkovysko pavieta pas dvarininką Aleksandrą Bychovcą rastą rankraštį be pradžios ir pabaigos. Pirmasis ją, kaip istorijos šaltinį, įvertino Ipolitas Klimaševskis. Jis pažymėjo, kad joje panaudoti Hipatijaus ir Supraslio metraščiai. Savo ruožtu ši kronika galėjusi būti vienu iš Motiejaus Strijkovskio šaltinių.

Kronikos publikacijos autorius Narbutas dar prieš jos paskelbimą teigė, kad kronikos pradžia parašyta remiantis istorine tradicija ir net lietuvių kalba. Jis bandė nustatyti ypatingą lietuvišką raštą, kuriuo buvo parašyta ankstyvoji kronikos dalis (XIII a. pirmoje pusėje). Ant lentelių rašytas raštas esą neišlikęs iki mūsų laikų. Bet šie lietuviški užrašai buvo panaudoti vieno rusų vienuolio, pradėjusio rašyti Bychovco kroniką¹. Narbutas ir vėliau neatsisakė minties, kad ankstyvoji kronikos dalis parašyta senos neišlikusios kronikos pagrindu. Seniausią jos dalį jis priskyrė laikotarpiui iki Mindaugo mirties. Kitos dvi dalys, Narbuto nuomone, apėmė 1320 ir 1320–1506 m. Antroji kronikos dalis taip pat turėjusi šaltinį ir tik trečioji parašyta paties kronikos autoriaus. Jis taip pat pažymėjo, kad Bychovco kroniką ar jos kopiją turėjo Strijkovskis. Narbutas teigė, jog kronika parašyta autoriaus, kilusio iš Turovo arba Pinsko².

Bychovco kronikos autorius nežinomas, tačiau kai kurie gana svarbūs faktai apibūdina jo idėjinę ir politinę priklausomybę nuo Lietuvos didikų. Jis rašė kroniką, palankią Lietuvos didikams – Alšėnų kunigaikščiams ir Goštautams. Šie didikai giminiavosi tarpusavyje. Ir XV a., po Vytauto mirties, ir XVI a. pradžioje jie daugiausia sprendė Lietuvos vidaus ir užsienio politikos klausimus. Matyt, jų aplinkoje ir reikia ieškoti Bychovco kronikos kilmės. Priešingu atveju nuo XVI a. vidurio, kai užgeso šios dvi garsios Lietuvos didikų giminės, kronika būtų patekusi magnatų Radvilų įtakon arba bent jiems būtų teikiama daugiau reikšmės.

Lenko pasikalbėjimo su lietuviu (1564) autorius (turbūt Augustinas Rotundas) rašė: „Mūsų kronikos išsaugojo tų laikų atminimą, kai į šiuos kraštus prieš pusanthro tūkstančio metų nuo Nerono žiaurumų iš Romos bėgdamas, su savo kariauna atvyko P. Libonas, kurį mūsų šaliai, klaidingai jo vardo raides sukeitę, Palemonu vadina. [...] Iš to Libono ir mūsų šalis valdovas yra kilęs – kaip liudija senosios, rusų kalba parašytos mūsų kronikos“³. Į Palemono giminę vietoj Erdvilo autorius įterpė Radvilą. Radvilos brolio Nemuno sūnų jis vadino Vyteniu, o pastarojo sūnų – Gediminu. Radvila pateko į Lietuvos valdovų genealogiją. To nėra Lietuvos metraščiuose. Koženiovskio (Korzeniowski) tvirtinimu, 1564 m. Rotundas jau turėjęs Bychovco kroniką⁴. Pastarojoje Radvila dar neaukština. Vadinasi, kronika buvo parašyta dar iki Radvilų iškilimo XVI a. pirmojoje pusėje. 1506 m. Bychovco kronikos metraštis nutrūko. Jis neturėjo pabaigos. Bet, reikia manyti, kad kronika ir negalėjo turėti bent kiek ilgesnio tęsinio. Bychovco kronikos ar jos nuorašu sekusių autorių Bielskio ir Strijkovskio, turėjusių pilną jos tekstą, pasakojimas po 1506 m. iš karto sumenko. Matyt, jie neteko savo pagrindinio šaltinio. Bychovco kronikai trūko ir pirmojo lapo, bet leidėjai jį atkūrė pagal Strijkovskio kroniką. Tai būtų visai pateisinama, jei ne

¹ T. Narbutt, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, Wilno, 1838, t. 3, p. 581.

² *Ibid.*, p. 579.

³ „Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, Vilnius, 2000, p. 185.

⁴ *Rozmowa Polaka z Litwinem, 1564*, Kraków, 1890, p. 86.

vienas svarbus dalykas, kuris šį prierašą daro bent įtartiną. Strijkovskio *Kronikos* tekste, kuris perkeltas į Bychovco kroniką, yra pastaba apie „caro Ivano žemę“. Jeigu ta pastaba būtų buvusi Bychovco kronikoje, tai jos rašymo datą reikėtų nukelti mažiausiai į XVI a. vidurį, nes caras Ivanas IV valdė Rusiją nuo 1547 iki 1584 m. Bet panašų prierašą, kronikos suaktualinimą, galėjo parašyti ir pats Strijkovskis, nes tai jis ne kartą yra padaręs kitais atvejais. Kad Bychovco kronika nėra XVI a. vidurio ar net dar vėlesnių laikų vaisius, liudija ir tai, jog nėra joje dar jokios polonizacijos įtakos.

Bychovco kronikoje plačiai išdėstyta Lietuvos didikų genealogija, jų karinė politinė veikla. Didelė kronikos dalis skirta Lietuvos didikams Goštautams ir ypač Vytauto dvaro etmono, Vilniaus vaivados Jono Goštauto veiklai atpasakoti. Goštautas vaizduojamas kaip Žalgirio mūšio dalyvis, kariuomenės vadas, pakeitęs žuvusį čeką Sokolą, Smolensko vietininkas ir kurį laiką faktiškas Lietuvos valdytojas Kazimiero vaikystės laikais 1440–1447 m. Kartu su kitais Lietuvos didikais jis pakvietęs iš Lenkijos į Lietuvos sostą Kazimierą Jogailaitį, kai šis dar buvo vaikas, įtvirtinęs jo valžią sukilusioje Žemaitijoje, Smolenske, Polesėje ir Kijeve. Jis – pirmasis Lietuvos ponų tarybos narys pasaulietis, išgelbėjęs Lietuvos ponus Parčevo suvažiavime nuo lenkų ponų, norėjusių čia išžudyti visus Lietuvos ponus; jis – vienas iniciatorių grąžinti lenkams paimtus lenkiškus herbus; jis sprendė Lietuvos pagalbos Lenkijai klausimą per karą su Ordinu.

Baigus Jono Goštauto žygdarbių pasakojimą, kronika iš karto susiaurėjo. Joje pasakoti įvykiai – faktiškai Jono Goštauto kronika – apėmė 535–549 kronikos stulpelius (1440–1453). 1453–1486 m. įvykiai, Jonui Goštautui pasitraukus iš politinės arenos, tilpo į vieną kronikos stulpelį.

Taigi Kazimiero laikų kronika dėstė Goštauto istoriją, o Aleksandro (1492–1506) – Lietuvos karų su Rusia ir Slucko kunigaikščio Olelkaičio karų su totoriais istoriją. Tai galėjo būti netgi atskiri pasakojimai. Ne mažiau žymus Jono Goštauto sūnus Martynas Goštautas ir Lietuvos kancleris Albertas Goštautas nesusilaukė kronikoje tokio dėmesio. Be to, autorius smulkiai žinojo Jono Goštauto reikalus. Antai į Kazimiero nemalonę patekęs Smolensko kunigaikštis Jurijus, pabėgęs į Naugardą, veikė per Goštautą, nes Jurijus buvo Jono Goštauto vaikų krikšto tėvas (p. 540)⁵.

Jono Goštauto pirmtakams skiriama daug dėmesio ir kitose kronikos dalyse. Autorius dėstė legendą apie Kolumnų (Gedimino) giminės Kumpio sūnų Petrą Goštautą, kuris Gedimino laikais nuo vokiečių gynęs Kauno pilį (p. 491). Čia dėl politinės tendencijos iš vokiečių kronikų perkeltas žinomas Goštautas, Kęstučio laikais gynęs Veliuoną. Galėjo būti, kad čia atsispindėjo istorinė tradicija, nes visai nėra duomenų, jog Lietuvos metraščių autoriai būtų žinoję vokiečių kronikas. Metraštininko nuomone, tas pats Goštautas, vėliau išpirktas iš vokiečių, buvo pirmasis Vilniaus vaivada ir vyriausias Gedimino etmonas. Tuo tarpu vaivadų tarnyba Lietuvoje pasirodė tik po 1413 m., o etmonų – nuo 1497 m. Autorius išgalvojo, kad minėtasis Petras Goštautas, Algirdo pavestas, valdė Podolę, tapo pirmuoju Lietuvos kataliku ir katalikybės platinimo Lietuvoje pradininku. Jis sukūrė ir legendą apie žuvusius nuo lietuvių pagonių jo į Vilnių pakviestus pranciškonus.

Iš tikrųjų Goštautų giminė jau buvo žinoma Vytauto laikais. Ji turėjo savo dvarus Ašmenos apylinkėse. Tos giminės centras buvo Geranainys ir Medininkų, Dieveniškių, Lipniškių, Daugėliškių dvarai⁶. Greta Jono Goštauto istorijos Bychovco kronikoje pateikiama ir Alšėnų kunigaikščių istorija. Mat Albertas Goštautas (miręs 1539), Martyno sūnus, Vilniaus vaivada ir Lietuvos kancleris, buvo Alšėnų kunigaikštystės Onos sūnus⁷. Savo ruožtu Goštautai giminiavosi su Slucko kunigaikščiais. 1458 m. Algirdo anūko sūnus Semionas vedė Jono Goštauto dukterį Mariją. Iki 1470 m. jis valdė Kijevą, o po jo nuo 1471 m. Kijevą valdė karaliaus vietininkas

⁵ Tekste nurodomi puslapiai iš Rimanto Jaso *Kronikos* vertimo.

Lietuvos metraštininkas. Bychovco kronika, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasa, Vilnius: Vaga, 1971.

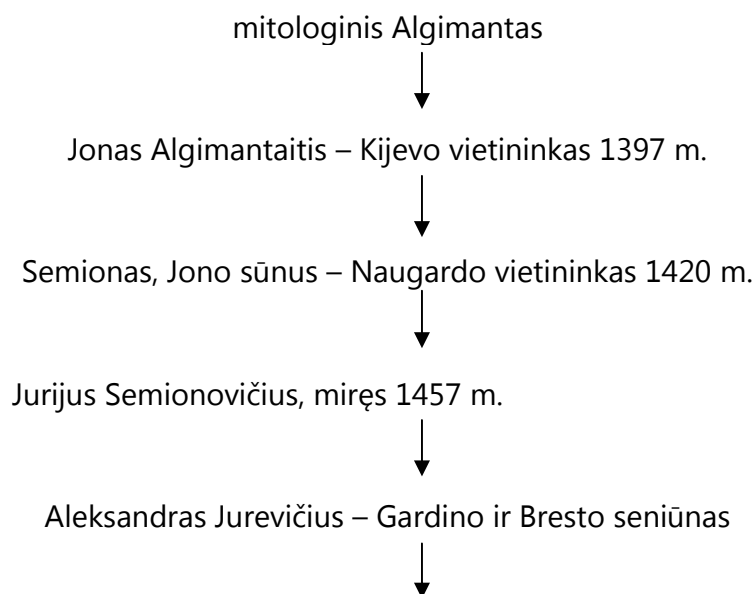
⁶ М. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства*, Москва, 1892, p. 119.

⁷ M. Kuźmińska, „Olbracht Marcinowicz Gasztołd“, in: *Ateneum Wileńskie*, Wilno, 1928, r. V, z. 14, p. 126.

Martynas Goštautas. Albertas Goštautas karaliaus Aleksandro ir Žygimanto I laikais buvo faktiškas Lietuvos valdovas ir varžėsi su Mikalojumi Radvila dėl aukščiausios valdžios. Ne Slucko valdovai, Aleksandro palikuonys ar Goštautas, o Alšėnų kunigaikščiai Bychovco kronikoje įterpiami į Lietuvos didžiųjų kunigaikščių dinastiją. Pauliaus Alšėniškio giminės šaknys veda prie mitologinio kunigaikščio Algimanto. Jis esą kilęs iš Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Kitaurų herbo giminės. Jos pradžia vedama iš Dausprungo, tariamo Palemono draugo. Per nežinomą Deltuvos kunigaikštį, Dausprungo sūnų, giminę tęsė Živinbudas, vedęs Pajautą, jų sūnus Kukovaitis, šio sūnus Utenis, pastarojo sūnus Šventaragis, šio sūnus Skirmantas, pastarojo sūnus Koliginas, jo sūnus Romanas, kuris turėjęs penkis sūnus, tarp jų Alšėnų ir Giedraičių kūrėjus kunigaikščius Alšį (Holša) ir Giedrių (Giedrus). Alšio sūnus buvęs Mindaugas (ne istorinis), o jo sūnus Algimantas – Alšėnų kunigaikščių pradininkas.

Po mitologinio Algimanto jau seka istoriniai, dokumentais patvirtinti Alšėnų kunigaikščiai. Kijevo vietininkas Jonas Algimantaitis žinomas 1397 m., jo sūnus Semionas, Didžiojo Naugardo vietininkas (1420), Semiono sūnus Jurijus, miręs 1457 m., vyskupo Pauliaus senelis, rėmęs Kijevo kunigaikštį Semioną Olelkaitį, Jurgio sūnus Aleksandras – vyskupo Pauliaus tėvas.

Ne mažiau kilminga paskutinio iš Alšėnų kunigaikščių vyskupo Pauliaus giminė iš motinos pusės. Vyskupo Pauliaus motina, tėvo Aleksandro Jurevičiaus žmona Sofija buvo Vilniaus vaivados ir Lietuvos kanclerio Alekno Sudimantaičio duktė. Trys Pauliaus seserys buvo ištekėjusios už ano meto žinomų vyrų Montigirdo, Chreptavičiaus ir Paco, o ketvirtoji buvo vienuolė. Lietuvos didieji kunigaikščiai nuo legendinio Palemono laikų kildinami iš Kitaurų giminės. Paskutinis šios giminės valdovas buvęs Traidenis iš Kernavės. Jo broliai buvę Alšys ir Giedrius. Alšys turėjo sūnų Mindaugą (pagal Bychovco kroniką) arba Algimantą (pagal Vidurinį metraščių sąvadą). Giedrius turėjęs sūnų Ginvilą. Bet Alšio ir Giedrio sūnūs buvę mažamečiai ir negalėję valdyti valstybės. Traidenis radęs „išmintingą ir rimtą vyrą“ Vytenį. Bet jis buvęs jau iš Kolumnų giminės. Taip įvykęs dinastijos pakitimas. Vytenis kilęs nuo Ariogalos ir visai ne iš valdančiosios dinastijos. Iš pradžių Traidenis jį pakėlęs į maršalus, o po to atidavęs jam valdyti ir Lietuvą. Grafiškai Pauliaus Alšėniškio genealogiją yra pateikęs Marcelis Antonievičius (Marcel Antoniewicz)⁸:



⁸ M. Antoniewicz, „Manifestacja genealogiczna w herbie złożonym biskupa Pawła Olgimunta księcia Holszańskiego“, in: *Prace naukowe wyższej szkoły pedagogicznej w Częstochowie*, 1997, z. IV, p. 416–417.

Reikia pažymėti, kad Strijkovskis, naudojęsis Plačiuoju Lietuvos metraščiu, rašė, jog Kijevo kunigaikštis Mindaugas, Alšio sūnus, buvo Gedimino giminaitis ir valdė Kijevo, kol jį užėmė Vladimiras Algirdaitis. Strijkovskis pabrėžė, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių genealogija eina nuo Alšio, Vytenio, Gedimino ir Algirdo. Tai Kolumnų giminės šaka, kurios pradininkas buvo kunigaikštis Alšys (t. I, p. 366).

Jogaila ir Vytautas buvo vedę Alšėnų kunigaikščių dukteris. Vytauto žmona Julijona buvusi Alšėnų kunigaikščio Jono Algimantaičio sesuo, o Jogailos ketvirtoji žmona Sofija buvo Jono sūnaus Andriaus duktė.

Karalienė Sofija (Sonka) iš Alšėniškių namų, ketvirtoji Jogailos žmona, 1427 m. popiežiui Martynui V rašė: „consagvineum unum... Hermanum... habeo”⁹ („turiu vieną giminaitį, Hermaną”) ir prašė protekcijos jam. Hermanas ir buvo kilęs iš kunigaikščių Giedraičių. Karalienė kalba apie jos, t. y. Alšėniškių giminės „consangvineus” ir Giedraičių giminystę. Vidurinis ir Pilnasis metraščių sąvadai teigia, kad Giedrius ir Alšys (Halsza) buvę Traidenio broliai, t. y. Kitaurų giminės paskutiniai palikuonys.

Kas galėjo būti sudomintas Alšėnų kunigaikščių giminės iškelimu ir jos sugretinimu su Lietuvos didžiais kunigaikščiais, o iškilus Lietuvos didikams vienintelius kunigaikščius išrinkti Lietuvos ponų – bajorų tarybos nariais? XVI a. pirmojoje pusėje, kai buvo rašoma kronika, į Lietuvos ponų tarybos narius veržėsi vienas turtingiausių Lietuvos didikų, Alšėnų kunigaikštis Paulius, 1536 m. tapęs Vilniaus vyskupu ir išbuvęs juo iki mirties 1555 m.

Jurijus Alšėniškis po Žygimanto nužudymo vadovavo Kazimiero rinkimams į Lietuvos sostą. Jis dalyvavo Ponų taryboje Breste, palydint pasiuntinius į Lenkiją prašyti Kazimiero, kad sutiktų valdyti Lietuvą. Metraštininkas pabrėžė, jog Kazimierą išrinko Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu „visi Lietuvos žemės ponai ir kunigaikštis Jurijus Alšėniškis” (p. 536). Iš tikrųjų toje Lietuvos ponų taryboje matome tik vieną kunigaikštį Jurijų Alšėniškį. Kiti kunigaikščiai Algirdaičiai, valdę rusų žemėje kunigaikštystes, neįėjo į ponų tarybą. Ją sudarė Goštautas, Kęsgaila, Radvila, Nemirovičius ir kiti nekunigaikštiškos kilmės Lietuvos didikai. Nebuvo nustumti Alšėnų kunigaikščiai ir vėliau. Lenkijos karo su Ordinu metu (ties Choinica) pasirodė Aleksandras Jurevičius – Lietuvos išdo valdytojas, „Lietuvos ponas” (p. 548). 1495 m. Aleksandras Jurevičius – jau „Vilniaus ponas ir Gardino vietininkas” – dalyvavęs tarp kitų į Maskvą pasiųstų Lietuvos ponų. Jis lydėjo Maskvos kunigaikštę Eleną į Vilnių (p. 553) ir dalyvavo iškilmingose Aleksandro ir Elenos vestuvėse Vilniuje.

Aleksandro Jurevičiaus Alšėniškio ir Sofijos Sudimantaitės sūnus Paulius Krokuvos universitete studijavo 1504–1507 m.; 1536 m. tapęs Vilniaus vyskupu, jis gyveno Vilniuje, ištainguose vyskupų rūmuose, kurie buvo panašūs į karališkuosius. Buvo apsišvietęs žmogus, lankėsi Italijoje, Romoje. Todėl visai suprantama, kad atsirado reikalas nustatyti pirmojo Lietuvos pono, Vilniaus vyskupo, genealogiją. Tikriausiai kronika buvo kuriama Vilniuje su Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio žinia. Galėjo kroniką rašyti ir kas nors iš Vilniaus pranciškonų, kurie pirmieji Lietuvoje platino katalikų tikėjimą dar Gedimino laikais. 1543 m. Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio dokumente rašoma, kad „po miesto gaisro, kurio metu sudegė katedra, taip pat vyskupo rūmai ir sodas, liko vienas bokštas ir kryžius. Toje vietoje, kur buvo šių kankinių [pranciškonų – M. J.] karstai, mes nutarėme pastatyti koplyčią”¹⁰. Taigi Paulius Alšėniškis įsakė išmūryti pranciškonams koplyčią, tuomet vadinamą „oratoriumi”, toje vietoje, kur išliko buvęs Bonifratrų vienuolynas. Koplyčioje buvę

⁹ J. Fijałek, *Uchrześcianienie Litwy przez Polskę*, Kraków, 1914, p. 137–131.

¹⁰ *Żywoty biskupów Wileńskich*, op. ks. Win. Przyjałowski, Petersburg, 1860, t. 1, p. 139–140.

palaidoti ir likę iš keturiolikos vos penki pranciškonų tariami kankiniai, aprašyti Bychovco kronikoje. Pastarojoje pasakyta: „Kur juos [pranciškonus – M. J.] nužudė, toje vietoje ir dabar vyskupo sode kryžius stovi“ (p. 500). Vadinasi, kronikos autorius dar nematė vyskupo pastatytos koplyčios ir nieko apie ją nežinojo.

Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis gerbė Vytauto atminimą už jo draugiškus santykius ir giminybę su Alšėnų kunigaikščiais. XVI a. jis atnaujino Vilniaus katedroje mišias už Vytauto vėlę. Ne atsitiktinai ir kronikoje Vytautas piešiamas palankiai. Ypač jis iškeliamas Žalgirio mūšyje. Turbūt iš Vytauto laikų išliko pasakojimas apie čekų husitą Sokolą, vadovavusį mūšiui. Tai galėjo būti tolimas Vytauto santykių su husitais atgarsis. Dluogošas minėjo čeką Sokolą kartu su Janu Žiška Žalgirio mūšyje, tačiau neteikė jiems tokios didelės reikšmės.

Autorius papildė žinias apie Vytauto šeimyną. Vytautas turėjęs tris žmonas: Smolensko kunigaikščio Sviatoslavo dukterį Oną, Lukomlės ir Starodubo kunigaikščio Semiono dukterį Mariją ir Julijoną, Andriaus Algimantaičio, Alšėnų kunigaikščio, dukterį. Iš tikrųjų yra žinomos tik dvi žmonos: kunigaikštienės Ona ir Julijona¹¹. To meto šaltiniai visai nemini tariamojo Lukomlės ir Starodubo kunigaikščio Andriaus bei jo dukters Marijos.

Bychovco kronikos autorius gėrėjosi Vytauto asmeniu, pergalingu jo valdymu¹².

Kronikos pabaigoje pateikiami labai dalykiški amžininko užrašai iš didžiojo kunigaikščio Aleksandro valdymo metų (1492–1506), jo diplomatijos ir karų su Rusia. Tik įvykių amžininkas ir dalyvis galėjo užrašyti karo veiksmus ties Smolensku bei pažymėti Stanislovo Kiškos ir Konstantino Ostrogiškio nuopelnus. Labai konkrečiai aprašytas 1500 m. mūšis prie Vedrošos. Jo, kaip ir kitų karų su Rusia, aprašymas priešingas rusų metraščių politinei koncepcijai. Kovų su Rusia metu kronikoje vyrauja tik Lietuvos didikų pavardės.

Baigiamoji Bychovco kronikos dalis yra, be abejo, įvykių amžininko pasakojimas apie Aleksandro valdymo laikotarpį Lietuvoje ir Lietuvos karą su Krymo totoriais 1501–1506 m. Šioje kronikos dalyje ypač smulkiai aprašoma Slucko kunigaikščio Semiono Michailovičiaus vadovaujamos kovos su totoriais Slucke ir Kiecko mūšis. Autorius žinojo, kad Lietuvos kariuomenė išžygiavo prieš totorius 1507 m. rugpjūčio 4 d., pirmadienį vakare, temstant. Toks tikslumas visai nebūdingas Bychovco kronikai, kurioje įvykiai painiojami metais ar net dešimtmečiais.

Slucko kunigaikščių vadovaujamų kovų ir jų giminės istorija pateko į Bychovco kroniką neatsitiktinai. Slucko kunigaikščiai kildino save iš Gedimino ir Algirdo giminės, Algirdo sūnaus Vladimiro, pastarojo sūnaus Aleksandro, praminto Olelka. Olelka turėjo du sūnus – Michailą ir Semioną. Michailo sūnus ir buvo Slucko kunigaikštis. Olelkačiai likimo buvo išstumti ne tik iš didžiųjų kunigaikščių, bet ir iš dalinių valdų.

Aleksandrui Olelka mirus Kijeve 1453 m., Olelkačiai tapo Kopylio ir Slucko žemių savininkais. Olelkos sūnų Michailą Kazimieras paskyrė Novgorodo vietininku, o jo brolis Semionas dar valdė Kijevo. Po Semiono mirties 1471 m. į Kijevo atvyko jo brolis Michailas. Šaltiniai Kijevo vietininku mini ne Michailą, o karaliaus vaivadą Martyną. Pastarasis buvo Jono Goštauto sūnus. Mykolas Olelkaitis ir iki tol valdė Kijevo ne kaip tėvoniją, o buvo karaliaus vietininkas.

Kronikoje, ypač jos pabaigoje, daug vietos skiriama Slucko kunigaikščių istorijai. Tad tyrinėtojai ir teigė, kad pati Bychovco kronika buvusi parašyta Slucko kunigaikščio Semiono Michailovičiaus dvare¹³.

Tačiau teiginiui, kad visa Bychovco kronika buvusi sudaryta prie Slucko kunigaikščio dvaro, prieštarauja kai kurie kiti svarbūs faktai. Po Žygimanto mirties 1440 m. Lietuvoje vyko kova dėl

¹¹ J. Jonynas, *Vytauto šeimyna*, Kaunas, 1932, p. 19.

¹² *Y kniaz weliki Witolz rozszyrwszy państwo od mora y do mora, y mnoho let byl* (1. 521).

¹³ *Хроника Быховца*, Москва, 1966, p. 28.

valdžios, kurios siekė žemaičių remiamas Žygimanto sūnus Mykolas, Kijevo kunigaikštis Olelka, Slucko kunigaikščių pirmtakas, ir Žygimanto žudikų į Lietuvos sostą kviečiamas bei rusų žemių remiamas Švitrigaila. Šioje kovoje nugalėjo Lietuvos didikų grupė, kuri rėmė uniją su Lenkija, bet siekė išsaugoti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštiją nuo jos visiško prijungimo prie Lenkijos. Ši grupė išrinko Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailaičio trylikametį brolių Kazimierą ir paskelbė jį Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Ji atsisakė Vladislovo kandidatūros ir stojo prieš lenkų ponų pastangas padaryti Kazimierą tik Lietuvos valdovu. Lietuvos didikų grupei vadovavo Jonas Goštautas ir Alšėnų kunigaikštis Jurijus. Šią grupę palaikė ir kronikos autorius. Jis tvirtino, kad be minėtų didikų joje buvo žemaičių seniūnas Kęsgaila, Radvila, Nemirovičius.

Kad Bychovco kronikos autorius gynė Lietuvos ponų vienos grupės interesus, matyti net iš Dluogošo pareiškimo: 1446 m. lietuviai palaikė Mykolą, Žygimanto sūnų, ir nekentė Kazimiero dėl to, jog Lietuvą valdė ne Kazimieras, o Goštautas. Bychovco kronikoje Goštautas vaizduojamas beveik kaip Lietuvos didvyris. Negalima įtarti Dluogošo palankumu Žygimantui ar jo sūnui Mykolui, kurie siekė Lietuvos nepriklausomybės nuo Lenkijos. Kai Ivaną Čartoriskį, sąmokso prieš Žygimantą dalyvį, Kazimieras paleido iš Trakų pilies, lietuviai jo vos nesuplėšė. Tai mini ir Strijkovskis. Čartoriskį apgynusi lenkų sargyba, lydėjusi Kazimierą į Lietuvą. Kazimierui ir Goštautui valdant Lietuvą, Žygimanto žudikai liko nenubausti. Vienas jų, Daugirdas, liko Vilniaus vaivada ir toliau, iki pat savo mirties. Jį pakeitė Jonas Goštautas, iki tol buvęs Trakų vaivada. Suokalbčio prieš Žygimantą dalyvis kunigaikštis Ivanas Čartoriskis gyveno Voluinėje, kurią valdė iš Valachijos jo pakviestas Švitrigaila. Tai mini Dluogošas, aprašydamas Švitrigailos mirties 1452 m. aplinkybes.

Čartoriskiai buvo kilę iš Voluinės, iš Algirdo giminės¹⁴. Maište dalyvavo du broliai: Ivanas ir Aleksandras Čartoriskiai. Pagrindinis suokalbčio organizatorius Aleksandras po Žygimanto nužudymo pabėgo į Rusiją, vėliau valdė Pskovą ir Naugardą. 1460 m. jis grįžo į Lietuvą. Karalius Aleksandras jam dovanavo Kamenecą, Lohoišką ir kitus miestus. Vėliau jo anūkai įsitvirtino Slonimo pavieta, gavę žemių po Glinskio maišto. Sąmokse dalyvavęs Ivanas Čartoriskis pasiliko Voluinėje. Yra išlikusi žinia, kad 1442 m., vos po dvejų metų nuo Žygimanto mirties, karalius Vladislovas Budoje davė Čartoriskiams privilegiją kunigaikščių antspaудui laikyti. Nei karalius Vladislovas Jogailaitis, nei jo brolis Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras nieko nedarė, kad Žygimanto žudikai būtų nubausti.

Žygimanto sūnus Mykolas liko ištremtas ir gyveno pas Mozūrijos kunigaikštį, Valachijoje, pas Krymo totorius ir Maskvos kunigaikštystėje, kur jis 1452 m. ir žuvo. Kaip teigė Dluogošas, vieni lietuviai jo liūdėjo kaip Vytauto sūnėno, kiti – bijojo jo keršto už tėvo mirtį, kuriai jie pritarė. Buvo įtariama, rašė Dluogošas, kad pastarieji iš baimės pagreitino Mykolo mirtį Maskvoje. Bychovco kronikos autorius nerėmė nei Lietuvos kunigaikščio Mykolo, nei Kijevo kunigaikščio Olelkos ar jo sūnų kandidatūrų į Lietuvos sostą. Jis tik paminėjo, kad kunigaikštis Olelka, Žygimanto kalinamas Kernavėje, dėl perversmo buvo paleistas ir jam gražinta Kopylio kunigaikštija. Įdomu pažymėti, kad po Olelkos mirties jo sūnūs Kijevo valdė ne kaip tėvoniją, bet dėl to, jog jų senelis Vladimiras Algirdaitis prarado Kijevo (p. 549)¹⁵.

Kad kronikos autorius nerodė Olelkaičiams ypatingos simpatijos matyti ir iš to, jog jis visai nepaminėjo Lietuvos didikų, vadovaujamų to paties Jono Goštauto, pastangų į Lietuvos sostą 1456 m. iškelti Simono Olelkaičio kandidatūrą.

Mat Goštautas prieš savo mirtį (1457) nususuko nuo Kazimiero po to, kai šis prisiekė lenkų didikams ir pripažino Lenkijos teises į Podolę. Dluogošas, po to Bielskis ir Strijkovskis užrašė žinią apie Lietuvos didikų pastangas 1456 m. nušalinti Kazimierą nuo Lietuvos didžiojo kunigaikščio

¹⁴ J. Wolf, *Kniazowie Litewsko-Ruscy*, Warszawa, 1895, p. 18–21.

¹⁵ *Died ich kniaz Wolodymir behal na Moskwu, y tym probahal otcyznu swoiu Kijew.*

sosto ir juo išrinkti Semioną Olelkaitį. Bychovco kronikos autorius, trumpai papasakojęs apie Jono Goštauto mirtį, net neužsiminė apie jo politikos poslinkį. Tad vargu ar kronikoje, jei ji būtų buvusi sukurta valdant Olelkos anūkams Slucke, nebūtų plačiau aprašyta ar proteguota Semiono Olelkaičio kandidatūra į Lietuvos sostą.

Už ką Žygimantą nužudė rusų žemių didikai, vadovaujami kunigaikščių Čartoriskių? Lietuvos viduriniajame ir plačiajame metraščių sąvaduose Žygimantas pavaizduotas kaip despotas, norėjęs išžudyti visą šlėktų giminę. Taip pateisinami Žygimanto žudikai. Panašiai šį faktą traktavo ir Dlugošas, rašęs nepriklausomai nuo minėtų Lietuvos metraščių sąvadų. O Lietuvos metraščių trumpajame sąvade Žygimanto mirtis minima kaip didelė piktadarybė¹⁶.

Žygimantas buvo nužudytas už tai, kad griežtomis priemonėmis siekė vykdyti valstybės centralizaciją, t. y. norėjo tęsti Vytauto politiką. Vytautas pašalino dalinius kunigaikščius – Kaributą iš Naugarduko, Sviatoslavą iš Smolensko, Švitrigailą iš Vitebsko, Vladimirą iš Kijevo – ne mažiau žiauriomis priemonėmis negu Žygimantas. Vytautas išsiuntė iš Kijevo Vladimirą Algirdaitį dėl to, kad šis nenorėjo jam paklusti. O Žygimantas pašalino Jurijų, Lengvenio sūnų, iš Smolensko, Olelką iš Kijevo. Jis atšaukė iš Smolensko ir vietininką Joną Goštautą, matyt, neklausiusį jo valdžios. Bet Vytauto politika, nukreipta prieš dalinius kunigaikščius, Lietuvos metraščio trumpajame sąvade remiama, nes metraštis buvo didžiojo kunigaikščio kronika. Žygimanto politika susilaukė priešingo įvertinimo. Jis nebegalėjo pasipriešinti išaugusiai Lietuvos didikų galiai, neturėjo kuo remtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje, išskyrus jam ištikimus žemaičius. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos daugiatautiškumas, atskirų sričių interesų skirtingumas buvo viena pagrindinių priežasčių, sutrukdžiusių susidaryti centralizuotai Lietuvos valstybei. Nemažą vaidmenį šioje srityje suvaidino išaugę kaimynai. Lenkų ponai, pasinaudoję vidaus kivirčiais Lietuvoje, pradėjo Lietuvos valstybės dalybas: jie pareiškė pretenzijas į Podolę, Voluinę ir Poliesę. Rusia į savo centralizuotą valstybę siekė įjungti rusų žemes, priklausiusias Lietuvai. Žygimanto bei jo sūnaus Mykolo bejėgiškumą ir parodė Bychovco kronika, sudaryta jau ne kunigaikščio dvare, o tarp Žygimantą sužlugdžiusių Lietuvos didikų.

Taigi nesunku nustatyti, kad Bychovco kronikos autorius gynė Lietuvos didikų grupę, susijusią su Goštautais ir Alšėnų kunigaikščiais. Tai reikia atsiminti, tyrinėjant XV ar XVI a. pradžios įvykius Lietuvoje, nes neretai Jonas Goštautas ir Alšėniškiai istoriografijoje, naudojantis tų giminių veiklos apologetų paliktais šaltiniais, neteisingai vaizduojami patriotais, gynusiais Lietuvos reikalus.

Bychovco kronikos autorius tvirtino, kad karalius neturįs teisės atimti iš ko nors garbės ir valdžios. Tai padaryti jis galįs tik atėmęs bajoro herbą. Lietuvos bajorų ginče su karaliumi Aleksandru dėl Lydos seniūnijos (karalius atėmė ją iš Iliničio ir atidavė Mykolo Glinskio pavaldiniui Andriui Drozdai) autorius kalbėjo Vilniaus vyskupo Vaitiekaus žodžiais: „Bet mes gynėme savo teises ir privilegijas, kad ir toliau jas išlaikytume“ (p. 569). Šis ginčas taip pat prisidėjo prie Aleksandro ligos ir mirties.

Bychovco kronikos autorius stoji ginti Lietuvos politinių reikalų, Lietuvos žemių neliečiamumo ir Lietuvos bajorų garbės. Vytauto karūnavimo metu, iškilus Lietuvos bajorų herbų klausimui (iš tikrųjų Lietuvos bajorai priėmė iš lenkų herbus 1413 m. Horodlės unijoje), Lietuvos ponų lūpomis autorius pareiškė, kad lenkai patys buvo paprasti žmonės, šlėktų herbus gavę iš čekų, o lietuviai esą seni romėniški bajorai¹⁷, turį herbus iš savo protėvių ir svetimų herbų nereikalaują. Autorius buvo lenkų ponų priešas. Kai jis rašė šią kroniką, vyko dideli Lietuvos ir Lenkijos didikų ginčai dėl rusų žemių ir dėl Lietuvos prijungimo prie Lenkijos. 1451 m. Parčevo suvažiavime lenkų ponai esą ruošėsi išpjauti visus Lietuvos ponus ir taip Lietuvą prijungti prie Lenkijos.

¹⁶ *Сотворися зло великое в Литве оубиен быс князь велики Жигимонт* (išskirta mano – M. J.).

¹⁷ *Ale my szlachta staraja Rimskaja*.

Bychovco kronika laikytina Lietuvos metraščių Plačiuoju sąvadu

Bychovco kronika nėra visai savarankiškas kūrinys. Joje plačiai panaudoti Trumpasis ir Vidurinis (ankstyvosios redakcijos) Lietuvos metraščių sąvada. Žemiau pateiksime kai kuriuos tekstologinių palyginimų rezultatus.

Bychovco kronikos legendinėje dalyje lietuvių kilmės iš romėnų pradininkas yra ne imperatoriaus Nerono giminaitis Palemonas, atvykęs į Lietuvą 18 m. po Kristaus, o Romos kunigaikštis Apolonas, dėl Atilos persekiojimų palikęs savo kraštą 401 m. ir atvykęs Lietuvon (p. 475) bei pasivadinęs Palemonu.

Bychovco kronikoje išliko atskiras pasakojimas apie Dausprungą iš Kitaurų giminės. Jis žygiavęs Šventosios upe ir, radęs tinkamą vietą, pastatęs miestą bei pavadinęs jį Ukmerge (Wilkomir) ir tapęs Deltuvos kunigaikščiu. O Lietuvos metraštininkas pasakojo apie Deltuvos kunigaikštį Dausprungą, Kerniaus žentą, vedusį jo vienintelę dukterį Pajautą, bet čia neminimas Ukmergės įkūrimas. Bychovco kronikoje visai neminima Pajauta ir tvirtinama, kad Kernius turėjęs tik sūnų Živinbudą. Taigi Živinbudas į Bychovco kroniką pateko kaip Lietuvos kunigaikščių giminės šakos atstovas, o į Lietuvos metraštininką – kaip Vykinto sūnus, priklausęs žemaičių kunigaikščiams.

Lietuvos metraštyje teigiama, kad Palemono giminė nutrūko su Ringoldu, kuris mirė Naugarduke, nepalikęs sūnaus (p. 250). Bet metraštininkas rašė: kiti sako, jog Ringoldas turėjęs tris sūnus ir vietoj savęs Naugarduke palikęs Vaišelgą. Bet apie pastarąjį jis nieko negalėjo daugiau sužinoti¹⁸. Tuo tarpu Bychovco kronikoje šioje vietoje yra įtarpas apie Mindaugą (dešimta karta nuo Palemono). Pagal Hipatijaus metraštininko kronikoje duotas platus pasakojimas apie Mindaugą ir jo sūnų Vaišelgą. Bychovco kronikoje teigiama, kad Mindaugas buvęs Ringoldo sūnus (p. 48). Hipatijaus metraštininkas nenurodo Mindaugo kilmės. Šis tekstas apie Mindaugą iš Hipatijaus metraštininko Bychovco kronikoje kiek sutrumpintas.

Bychovco kronikoje nurodomas ir kitas Lietuvos kunigaikštis Mindaugas, Alšėnų kunigaikščio Algimanto sūnus, Gedimino amžininkas. Algimanto sūnų Mindaugą Gediminas palikęs valdyti Kijevą po to, kai šis jį užkariavęs (p. 493). Pasakojimas apie Kijevo užkariavimą ir Kijevo valdovą Mindaugą yra greta pasakojimo apie Lietuvos sostinės perkėlimą iš Trakų į Vilnių. Du Lietuvos valdovai – Mindaugas ir Gediminas, dvi sostinės – Kijevas ir Vilnius.

Lietuvos metraštyje pasakojama apie du kunigaikščius Kukovaičius: Pajautos ir Dausprungo sūnų, Utenio tėvą, ir žemaičių kunigaikščio Montvilos anūką, Vykinto sūnų. Bychovco kronikoje aprašomas tik vienas Kukovaitis, Živinbudo sūnus, visos Lietuvos (Lietuvos ir Žemaitijos) kunigaikštis. Jis buvęs vienintelis Kerniaus sūnus. Kronikoje nėra atskiros genealoginės linijos, kuri būtų vedama nuo Kerniaus dukters Pajautos.

Rusų žemių nukariavimo pradžia Bychovco kronikoje nukelta į dar ankstesnius laikus, iki totorių mongolų pasirodymo Rusijoje. Rusų žemių nukariavimą pradėjo Kernius ir Gimbutas. Pažymėtina, kad Kerniaus ir Gimbutas bendras valdymas labai panašus į Kęstučio ir Algirdo valdymą. Kernius valdė Lietuvą, o Gimbutas Žemaitiją. Norėdami išplėsti savo valdas, jie puolė Rusiją ir Breslaujos bei Polocko sritis (p. 477). Ir tik po to pasirodė Batijaus vedami totoriai. O Lietuvos metraštyje rusų žemių nukariavimo pradžia nukeliama į vėlesnius laikus, po totorių antpuolių.

Tolesnis rusų žemių nukariavimas Bychovco kronikoje vaizduojamas panašiai kaip ir Lietuvos metraštyje. Tačiau Bychovco kronikos autorius turėjo kažkokį atskirą rusišką įrašą. Pasakojime apie rusų žemių nukariavimą yra frazė: „Visi nugalėti netikinčios Lietuvos“. Vargu ar šis pareiškimas,

¹⁸ *Ино далее о том Воишвилке и не пишет тому конец.*

svetimas Bychovco kronikos idėjai, būtų jos autoriaus prierašas.

Bychovco kronikoje nėra pasakojimo apie paprotį deginti Lietuvos kunigaikščius Vilniuje, Šventaragio slėnyje. Bet joje pasakojama apie tai, kad, sudeginus kunigaikštį, prie jo būdavo dedami lūšies ar meškos nagai. Mat lietuviai tikėję, jog paskutiniojo teismo dieną reikės kopti į aukštą kalną, kur bus teisiami mirusieji.

Legendinę mitologinę Lietuvos metraščio dalį Bychovco kronikos autorius šiek tiek papildė. Svarbiausias papildymas – apie du Mindaugus, Ringoldo ir Alšio kunigaikščių sūnus. Minėti papildymai leidžia daryti prielaidą ir apie patį kronikos autorių.

Atpasakodamas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraščių, Bychovco kronikos autorius turėjo visai kitą tikslą negu metraščio sudarytojas. Pastarasis norėjo išaukštinti Vytauto veiksmus, pateisinti jo valdžią Lietuvoje. Bychovco kronikos autoriui istorinis tikslas – politinės kovos dėl valdžios – jau buvo išblėsęs. Jam rūpėjo aprašyti Lietuvos valdovų veiksmus ir įterpti juos į bendrus Lietuvos istorijos rėmus. Tačiau autorius visai nesistengė žeminti Vytauto. Priešingai, su Vytautu jį siejo ne tik praeities pagarbos, bet ir tiesioginiai ryšiai.

Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraščio autorius, siekdamas pateisinti Vytauto veiklą, kėlė jo bei jo tėvo Kęstučio atliktus žygdarbius, bet nutylėjo Algirdo ir jo sūnaus Jogailos veiksmus. XVI a. Lietuvos istorikui buvo ne tiek svarbu politinė XIV a. pabaigos kova. Bychovco kronikoje išleista Vytauto kova dėl Podolės ir šio klausimo sprendimas priskiriamas Algirdui (p. 496–497). Tekstologiškai tai daroma labai paprastai¹⁹. Esą Algirdas 1351 m. ne tik sumušęs totorius prie Mėlynųjų vandenių, pasodinęs ten Karijotaičius, bet ir iš nepaklusnaus Fiodoro Karijotaičio atėmęs Podolę, paskyręs savo seniūnus, o Podolės centrą Kamenecą atidavęs Goštautui (p. 496). O Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštinis, Podolės užkariavimą priskirdamas Algirdui, teigia, kad vėliau Podolę iš Fiodoro Karijotaičio atėmęs Vytautas, ir visai nieko nekalba apie Goštautą (p. 82, 100).

Podolę Vytauto vardu valdęs Daugirdas. Goštauto iškėlimas Bychovco kronikoje visai neatsitiktinis dalykas.

Bychovco kronikoje, kaip ir Viduriniojo sąvado Evreinovo nuoraše, išvardijami dvylika Algirdo ir šeši Kęstučio sūnūs ir datuojama Algirdo mirtis 1377 m. Neteisingai Kęstučiui priskiriamas sūnus Andrius, kuris buvo Algirdo pirmosios žmonos Marijos Tveriškės pirmasis sūnus.

Perpasakojant Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraščių, Bychovco kronikoje įterptos naujos žinios apie Jogailos kovas su lenkais iki Krėvos unijos 1385 m. Pasakojimas apie lietuvį, kuris perplaukė Vyslą, įsikibęs į arklio uodegą (Strijkovskis jį pavadino Radvila), paimtas, ko gero, iš ankstesnės kronikos. Tokį pasakojimą pateikė lenkų kronikininkas Jonas iš Čarnkovo. Tiksliai Bychovco kronikoje yra šio pasakojimo tęsinys apie į Vilnių iš Lenkijos pargabentą stebuklingą kryžiaus gabalą, kurį palytėję pagonyms mirdavę.

Bychovco kronikoje plačiai aprašomos Krėvos unijos aplinkybės. Nežinia, iš kur paimtas faktas apie Pamario kunigaikštį Fridrichą, norėjusį vesti karalaitę Jadvygą. Turbūt čia jis painiojamas su Mozūrijos kunigaikščiu.

Bychovco kronikoje teigiama, kad Jogaila taip smarkiai puldinėjęs lenkų žemes ir jas grobstęs, jog net Lietuvos ir Lenkijos sieną pastūmėjęs iki Vyslos upės. Tai ir buvusi Lietuvos susijungimo su Lenkija priežastis. Lenkija nebegalėjusi pasipriešinti lietuvių spaudimui. Toks tendencingas pareiškimas vargu ar galėtų būtų kituose šaltiniuose. Bychovco kronikoje ne mažiau tendencingai aprašomas ir Žalgirio mūšis. Tarp Bychovco kronikos parašymo ir Dlugošo pasakojimo apie Žalgirį gali būti apie 50 metų. Dlugošas taip pat naudojasi šaltiniu ir rašė ne iš savo prisiminimų ir ne kaip įvykių dalyvis. Čia nėra reikalo dėstyti tendencijų, kuriomis

¹⁹ *a в тья лета князь великии Витовт* (p. 82) rašoma *a w tyie leta kniazaczy velikomu kniaziu Olgierdu* (p. 497).

vadovavosi Dlugošas, vaizduodamas Žalgirį. Bychovco kronikos pasakojimo apie šį svarbų įvykį mes nelaikome patikimu šaltiniu. Bet Bychovco kronikos autorius žinojo kai kurias Žalgirio mūšio smulkmenas. Antai kad mūšis prasidėjo iš ryto. Autorius nurodo, jog sąjungininkai žygiavę blogais keliais bei miškais ir neradę lygaus, plataus mūšio lauko. Su tokia didele kariuomene, teigia autorius, buvę sunku kur kitur praeiti, tik tai tais laukais, kur ir įvykęs mūšis. Iš tikrųjų tai buvęs vienintelis praėjimas tarp pelkių į Marienburgą. Šis autoriaus tvirtinimas atitinka vokiečių šaltinius, liudijančius, kad kryžiuočiai laukę sąjungininkų kariuomenės lauke ties Dubrovna, nes žinoję, jog kitu keliu ji nepraeis. Bychovco kronikos autorius pridėjo: kryžiuočiai kasę duobes ir jas pridengę, taip norėdami padaryti priešui daugiau nuostolių. Šios vokiečių mūšio taktikos nemini kiti šaltiniai. Vargu ar taip užmaskuotos duobės buvo pirmojo lietuvių nepasisekimo priežastis.

Toliau kronikoje rašoma, kad Jogaila ir Vytautas pakeitę taktiką ir vėl prasidėjęs mūšis tarp lietuvių ir vokiečių. O lenkai „jokios pagalbos nenorėjo teikti“. Autorius žinojo apie Jogailos delsimą ir maldas, taip pat tai, kad, Vytautui prašant, lenkai pagaliau atėję pagalbon ir visi kartu sumušę kryžiuočius. Ne visi lenkai dalyvavę mūšyje, o tik paties Jogailos pulkas. Kita lenkų kariuomenė nieko nepadėjusi lietuviams, tik tai stebėjusi mūšį²⁰. Lietuviai išgarsėję visame pasaulyje. Jie iš kryžiuočių paėmę pusę vėliavų ir, kaip teigiama kronikoje, nuplėšę barzdas nuo nukauto magistro bei komturų. Paimtas vėliavas pasidaliję su lenkais pusiau. Kronikoje paminėti lietuvių vadai: vyriausiasis Vytauto kariuomenės vadas Žedevidas (kituose šaltiniuose jis neminimas) ir Jonas Goštautas. Jonas Ivanas Žedevidas žuvęs 1412 m. per žygį prieš vokiečius. Kaip nustatyta, Ivanas Žedevidas, Podolės kunigaikštis, buvo Fiodoro Karijotaičio sūnus²¹. Dėl to, kad jis dalyvavo Žalgirio mūšyje, negalėjo kilti abejonių. Bychovco kronikoje minimas vyriausias Jogailos atvestos kariuomenės vadas čekas Sokolas ir Spitkas Spitkovičius, vadovavęs lenkų kariuomenei. Jono Goštauto iškėlimas Žalgiryje, matyt, susijęs su autoriaus pažiūra į Goštautų šeimos istoriją apskritai. Tai tik parodo autoriaus tendencingumą. Tačiau nėra pagrindo paneigti, kad Goštautas dalyvavo Žalgirio mūšyje.

Aprašęs Žalgirio mūšį, autorius toliau pasakoja apie Vytauto ir Jogailos sutartį dėl sosto palikimo. Šis pasakojimas yra 1413 m. Horodlės unijos atgarsiai, nes tuo metu abu Lenkijos ir Lietuvos valdovai dar buvo bevaikiai. Todėl ir nutarta, kad, jei Jogaila neturėsiąs vaikų, o Vytautas turėsiąs, tai lenkai karaliumi rinksią tik Vytauto sūnų, o jei būtų priešingai, tai lietuvių bajorai Lietuvos kunigaikščiu rinksią tik Jogailos sūnų. Kronikos autorius nepastebėjo, kad pats anksčiau rašė apie du Jogailos sūnus iš ketvirtosios žmonos Sofijos. Jogailos vedybas su Sofija iš 1422 m. jis nukėlė į 1401 m. Atpasakojęs Horodlės unijos aktą, autorius grįžo prie 1409 m. žemaičių sukilimo. Tokia chronologinė painiava ne tik pažeidė istorizmo principą, bet ir loginį įvykių sąryšį ir nuoseklumą.

Teminis dėstymo būdas

Teminį pasakojimą autorius visur kelia į pirmą vietą, o chronologiją pažeidžia. Perėjimams nuo vienos temos prie kitos jis prideda tik atskirus žodžius, pavyzdžiui: „kitą žiemą“, „žiemą“, „kitą vasarą“, „tais metais“ arba tiesiog „po to“ ar „netrukus“²².

Taip autorius įvykius perkelia keliais arba dešimtimi metų anksčiau ar vėliau. Retai nurodomos datos. Matyt, tai jam nebuvo svarbu. Beveik visos datos pateikiamos apytikrės. Antai pasakodamas

²⁰ A innyje woyska lackije niczoho im nepomohali, tolko na to smotreli.

²¹ J. Puzyna, „Korjat i Korjatowicze“, in: *Ateneum Wileńskie*, Wilno, 1930, r. VII, z. 1–4, p. 447–448.

²² *Na druhuiu zimumu, na zimu, na druhoe leto, tohož hodu arba tiesiog – potom ar po malom czasu.*

apie 1409 m. žemaičių sukilimą ir jų išpirkimą iš Ordino, autorius tučtuojau prideda, kad tais metais Vytautas, įkūręs žemaičių vyskupystę, visus žemaičius ėmęs krikštyti ir tik vėliau krikštijęs aukštaičius. Viskas pavaizduota atvirkščiai. Keliuose autoriaus sakiniuose pateikta tokia chronologinė painiava, kad nebūtų galima atkurti įvykių eilės, jei neturėtume kitų autentiškų šaltinių. Iš tikrųjų 1387 m. buvo apkrikštyti aukštaičiai, po to, 1409 m., įvyko žemaičių sukilimas, paskui – Žalgirio mūšis, žemaičių prijungimas prie Lietuvos, 1413 m. jų krikštas ir 1417 m. įkurta žemaičių vyskupystė. Chronologijos nepaisymas rodo, kad autorius neturėjo patikimų šaltinių, o rašė iš pasakojimų apie seniai praėjusius įvykius.

Lietuvos istoriją autorius dėstė pagal kunigaikščius ir visus politinius įvykius jungė su jų valdymo laikais. Bychovco kronikoje išrinkti svarbesni įvykiai (turimi omenyje iki Aleksandro valdymo pradžios, t. y. iki 1492 m., kai kronika tapo amžininko užrašu), kur aukštinami Lietuvos kunigaikščiai. Antai kalbant apie Vytautą, pabrėžiami jo veiksmai Kijeve, Smolenske, prieš totorius ir Rusią, prieš Pskovą ir Naugardą. Ir šiuose įvykiuose veltui ieškotume chronologijos. Iš pradžių pasakojama apie Vytauto karą su Rusia (Maskvos kunigaikštija), po to apie jo karą prieš Pskovą ir Naugardą (sujungiami 1406, 1413 ir 1428 m. įvykiai). Tuo tarpu Vytauto karas su Pskovu nuo 1406 m. kaip tik įtraukė jį į karą su Maskvos kunigaikštija. Karo pradžią su Maskvos kunigaikštija autorius nukėlė į 1412 m., o iš tikrųjų jis prasidėjo 1406 m. Karas prasidėjęs dėl to, kad maskviečiai ties Putivliu užpuolė Vytauto sargybinius. Kronikos autorius girdėjo apie įvykius galbūt iš tolimos praeities pasakojimų, nes kai kurie to karo faktai – susidūrimai ties Okos ir Ugros upėmis – užrašyti ir amžininkų.

Niekas iš to meto metraščių nežinojo apie Vytauto Pskovo vietininku paskirtą Pinsko kunigaikštį Jurijų ir Naugardo vietininku paskirtą Semioną, Alsios kunigaikštį.

Baigęs pasakoti apie Vytauto pergales Rytuose, autorius grįžo prie jo santykių su Ordinu ir Žemaitijos reikalų, nors toks teminis įvykių dėstymas griežtai prieštaravo chronologijai.

Pereidamas nuo pasakojimo apie žemaičių krikštą ir peršokęs 15 metų, Bychovco kronikos autorius ėmė aiškinti Vytauto karūnavimo klausimą. Jis visai praleido Vytauto karus su totoriais 1414 m., jo pastangas savo valdžion palenkti Pskovą ir Naugardą 1413–1414 ir 1428 m. (šiuos įvykius dėstė anksčiau, pasakodamas apie Vytauto politiką rusų atžvilgiu), Vytauto santykius su Ordinu 1421–1422 m., jo politiką čekų atžvilgiu bei santykius su popiežiumi ir imperatoriumi Zigmantu. Dėl Vytauto karūnavimo kronikoje išryškėja šie momentai: 1) Vytauto karūnavimas Lietuvos karaliumi; 2) Lucko suvažiavimas ir imperatoriaus siekimas tarpininkauti, prašant popiežių karaliaus vainiko Vytautui (Lucko suvažiavimo detalės paimtos iš Lietuvos metraščio); 3) imperatoriaus kalba dėl karūnos ir bajoriškų herbų (jis įtikinėjęs lietuvių bajorus, kad jie, kilę iš romėnų, priima lenkų herbus tik dėl to, kad būtų išlaikyta lietuvių ir lenkų vienybė); 4) po Lucko suvažiavimo Vytautas gyvenęs dar 3 metus. Karūną jam vežė iš Italijos, bet Lvove pasiuntiniai sužinoję, kad Vytautas miręs; 5) karūną pasiėmę lenkai ir padėję ją Šv. Stanislovo bažnyčioje Krokuvoje.

Autorius pateikė imperatoriaus ir Lietuvos bajorų bei Vytauto dialogus Vytauto karūnavimo klausimu 1428 m. Lucko suvažiavime. Imperatorius vaizduojamas Vytauto ir Lietuvos bajorų bičiuliu. Iš tikrųjų imperatorius Zigmantas siekė suardyti Lenkijos ir Lietuvos uniją, atitraukti Jogailą nuo kišimosi į husitų Čekijos reikalus. Apie jo pastangas išlaikyti lietuvių ir lenkų vienybę negalėjo būti nė kalbos.

Bychovco kronikos autorius įterpė (nežinia iš kur paėmęs) tvirtinimą, kad būdamas Marienburge Vytautas sudaręs su vokiečiais sutartį ir užstatęs Žemaitiją už 300 000 auksinių. Jis žinojo apie Vytauto ir vokiečių antpuolius Lietuvoje, kovas dėl Vilniaus bei tų kovų smulkmenas. Pavyzdžiui, Skirgaila stovėjęs su kariuomene prie Neries ties Šeškine, bet, vokiečiams ėmus šaudyti iš patrankų, jo kariai išbėgioję. Perplaukęs Nerį, Skirgaila pabėgęs į Kreivąją medinę pilį.

Vokiečiai patrankomis apšaudė ir pilį, ją sudeginę bei užėmę Vilnių. Vytautas esą iš karto paėmęs Lietuvoje valdžią. Šalia dalykiškų žinių pagrindiniai įvykiai liko supaprastinti – Kreivosios pilies sudeginimas 1390 m. sutapatintas su Vytauto valdžios paėmimu 1392 m. pagal Astravo sutartį. Matyt, autoriui neužteko žinių, jis siekė įvykius apibendrinti ir išskirti svarbesnius.

Bet buvo ir kitų aplinkybių, nulėmusių Vytauto ir Jogailos 1392 m. Astravo sutartį. Jomis autorius nesidomėjo arba jų nežinojo, lygiai kaip painus liko ir Krėvos unijos klausimas. Bychovco kronikos autorius du kartus išdėstė Vytauto grįžimą į Lietuvą. Antrą kartą tai padarė, sekdamas Lietuvos metraščiu: aprašė Jogailos kvietimą ir Vytauto grįžimą 1392 m.

Dar apie proletuvišką Kronikos tendenciją

Bychovco kronika išreiškė Lietuvos istorijos politinę tendenciją, siekiančią atsikratyti visos Rusios metraščių politinės ir faktinės įtakos. Lietuvos metraščių trumpajame sąvade, rašytame XV a. viduryje, svarbią vietą užėmė Maskvos 1423 m. metraščių sąvado santrauka ir Smolensko įvykiai. Bychovco kronikoje Maskvos 1423 m. metraščių sąvado žinios buvo išmestos, o Smolensko kronika labai sutrumpinta. Bychovco kronikoje visai neliečiami Rusios valstybės įvykiai. Rusų žemės joje minimos tik tiek, kiek jos įėjo į Lietuvos sudėtį, ir tiek, kiek tai padėjo aiškinti Lietuvos istoriją. Autorius aprašė pagrindinius įvykius: Algirdo karus su Maskvos kunigaikštija, Vorsklos mūšį, santykius su totoriais Kijevo žemėje, Smolensko prijungimą prie Lietuvos, Vytauto kovas su Rusia, su Pskovu ir Naugardu, kovas dėl rusų žemių. Autorius nepraleido progos atskirais pasakojimais pabrėžti Lietuvos galybės išaugimą.

Bychovco kronikos autorius iš Smolensko kronikos paimtas žinias perteikė savaip, jas redagavo. Jis aprašė 1395, 1401 ir 1404 m. Vytauto kovas dėl Smolensko, sąmoningai išleido žodžius, kad 1401 m. smolenskiečiai „negalėjo kentėti kitatikių lenkų prievartos“ ir dėl to sukilę. Bychovco kronikoje sukilimas Smolenske sujungtas su Vytauto pergale prieš smolenskiečius ir praleistas nesėkmingas Vytauto žygis prieš sukilusius smolenskiečius 1401 m.

Bychovco kronikos autorius, kaip ir kitais atvejais, įvykius Smolenske perkėlė iš 1404 į 1401 m. Kaip paprastai, jis nutylėjo 1401 m. Vytauto nesėkmę prie Smolensko ir užbaigė 1404 m. Vytauto pergale. Trumpajame metraščių sąvade nėra jokių žinių apie Jogailos dalyvavimą šiame žygyje. Bychovco kronikos autorius teigia, kad Jogaila, grįždamas iš Smolensko, kartu su Vytautu užsuko į Drucką ir piršosi Drucko kunigaikščio Semiono seseriai, Alšėnų kunigaikščio Andriaus Algimantaičio dukteriai Sofijai, kurią jis ir vedė. Iš tikrųjų Jogaila buvo vedęs Sofiją, bet ne 1401 m., o 1422 m.; šios vedybos įvyko Naugarduke ir negalėjo būti tuoj pat po žygio į Smolenską.

Matyt, autorius informuotas ir apie Vytauto mirtį. Kronikoje rašoma: „Ir palaidojo jo kūną Vilniaus katedroje, prie zakristijos durų“²³. Beje, Strijkovskis dar pažymėjo, kad Vytautui kaip paminklas buvo padėta karo vėliava su jo atvaizdu.

Neatsitiktinai kronikos autorius pateikė daugiau žinių apie Vytautą – tokia buvo visos kronikos tendencija.

XIX a. pirmojoje pusėje Vilniaus istorikai Teodoras Narbutas, Eustachijus Tiškevičius, Adomas Kirkoras bandė ieškoti Vytauto palaikų Vilniaus katedroje. Buvo žinoma, kad Vytautas pats įsakęs išmūryti Vilniaus katedroje rūsį savo žmonai Onai, kuri kartu su juo buvo priėmusi katalikų tikėjimą. Rūsyje Vytautas palikęs vietą ir sau. 1430 m. spalio 21 d. Trakuose rašytame testamente Vytautas nurodė, jog nori būti palaidotas kartu su žmona Ona prie šv. Mykolo altoriaus Vilniaus katedroje. Testamentas išliko Vilniaus kapitulos aktuose. Matyt, jis buvo įvykdytas, nes, Vytautui

²³ Полное собрание русских летописей, т. XVII, р. 528.

mirus Trakuose 1430 m. spalio 27 d., Jogaila ir Lietuvos bajorai, kaip liudija Lietuvos metraštis, jo kūną pargabeno į Vilnių ir palaidojo šalia žmonos Onos.

Nepaisant tikslaus Vytauto palaidojimo vietos aprašymo, XIX a. jo kapas jau buvo paslaptis – perstatyta Vilniaus katedra jį paslėpė. 1909 m. architektas Zahorskis, remdamasis Lietuvos metraščio aprašymu, surado Vytauto kapą ir aprašė²⁴. Tačiau palaikų šiame kape jau nebebuvo. Mat 1573 m. Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius Vytauto palaikus iškėlė į sieną prie šv. Mykolo altoriaus ir liepė palaidoti save buvusiame Vytauto kape. Tačiau ir vyskupo Protasevičiaus kapą nelengva buvo surasti, nes XVIII a. pabaigoje, perstatydamas katedrą, Laurynas Stuoka-Gucevičius sugriovė senus rūsius. Tačiau, laimė, išliko vyskupo Protasevičiaus kapas arba pirminė Vytauto palaidojimo vieta, kurią nusakė Lietuvos metraštininkas.

Mirdamas Vytautas nepaliko savo sosto įpėdinio. Įrašė, rašytame apie 1390 m. prieš Jogailą ir Skirgailą, kurio pagrindu buvo parašytas Lietuvos metraštis, nurodo, jog bėgdamas iš Krėvos kalėjimo, paliko jame savo žmoną Oną ir vaikus. Lietuvos metraštyje ši vieta buvo praleista. Netiesa, kad Vytauto žmona Ona liko Ordino valdžioje kaip įkaitė po antrojo Vytauto pabėgimo iš kryžiuočių. Ji dalyvavo pasirašant Astravo sutartį su Jogaila²⁵. Jokie kiti to meto šaltiniai nemini kitų Vytauto įpėdinių, išskyrus jo dukterį Sofiją, kuri buvo ištekėjusi už Maskvos kunigaikščio Dimitro Doniškio sūnaus Vasilijaus. Jokių Vytauto vaikų nemini nei Ordino šaltiniai, nei Lietuvos metraščiai. Tiesa, Vytauto sutartyje su Ordinu (1384 m. birželio 14 d.) ir su Lenkija (1413 m. Horodlės unijoje) kalbama apskritai apie vyriškosios linijos įpėdinystę ir Vytauto vyriškosios linijos palikuonis Lietuvoje. Bet 1384 m. sutartyje daroma išimtis Vytauto broliui Žygimantui.

Žinią apie tai, kad 1392 m., Vytautui pabėgus iš kryžiuočių, Ordino riteris vienuolis naktį nunuodijęs du Vytauto sūnus, užrašė Prūsijos kronikos autorius Lukas Davidas XVI a. Šią žinią jis nurašė iš nelabai patikimos Simono Grunau kronikos. XIX a. net buvo sugalvoti Vytauto sūnų vardai: Jonas ir Jurgis. Narbutas šią žinią stengėsi pagrįsti kažkokiu paslaptingu XV a. rankraščiu, kurio niekas kitas be jo nėra matęs. Istoriniai XIV a. pabaigos ir XV a. pradžios šaltiniai nieko nemini apie Vytauto vaikus. Diplomatinėje Vytauto ir Jogailos kovoje su Ordinu XV a. pradžioje buvo išvardijamos visos pastarojo Lietuvai padarytos piktadarybės. Pavyzdžiui, pažymima, kad 1390 m., ginant Vilniaus pilį, buvo nužudytas Jogailos brolis Kazimieras, bet nekalbama apie Vytauto vaikų nužudymą.

Bychovco kronikoje itin pabrėžiamas Vytauto karūnavimo klausimas. Teigiama, kad imperatorius ir Vytautas siuntęs savo pasiuntinius pas popiežių į Romą prašyti Vytautui karaliaus karūnos. Romoje vykusios vidaus kovos ir net trejus metus Vytauto pasiuntiniai negalėję grįžti į Lietuvą. Pagaliau jie, grįždami su karaliaus karūna, pakeliui į Lietuvą, Lvove, sužinoję, kad Vytautas jau miręs, o lenkai atėmę iš jų karūną. Dokumentai taip pat neakcentuoja Romos vaidmens dėl Vytauto karūnavimo. Maža to, Bychovco kronikoje Vytautas pavadintas „antruoju Dievo apaštalu“ (p. 524). Jam priskiriamas ne tik žemaičių krikštą, bet ir krikščionybės įvedimas visoje Lietuvoje. „Visą Užnerės žemę apkrikštijo“, – tvirtino autorius. Visa tai rodo, kad autorius buvo artimas Vilniaus vyskupui asmuo.

Bychovco kronikoje užrašytos kai kurios smulkmenos ir apie Švitrigailos bei Žygimanto kovas dėl valdžios po Vytauto mirties. Antai kronikos autorius žinojo, kad Švitrigaila dėl lenkų užgrobtos Podolės suėmė ir kalino karalių Jogailą. Jis sugalvojo Švitrigailos ir Jogailos pokalbį šiuo klausimu. Švitrigaila padaręs karaliui gėdą. Autorius dar kartą atpasakojo Horodlės unijos aktą dėl sosto paveldėjimo. Tai, matyt, jis darė ne atsitiktinai. Tas aktas dar teikė Lietuvai tam tikro savarankiškumo dėl sosto paveldėjimo. Užtenka nurodyti, kad Vytauto brolis Žygimantas 1432 m.

²⁴ W. Zahorski, „Grób W. Ks. Witolda w katedrze Wileńskiej“, in: *Goniec Wileński*, 1909 m. rugpjūčio 1 d.

²⁵ *Codex epistolaris Vitoldi*, Cracoviae, 1882, nr. 92, p. 30.

Gardine pasirašyta sutartimi, o vėliau 1438 m. buvo priverstas Lenkijos karaliaus naudai atsisakyti teisės perleisti Lietuvos sostą savo sūnui Mykolui. 1413 m. Horodlės aktas pripažino lygias teises paveldėti sostą tiek Jogailos, tiek Vytauto vaikams. Kadangi Vytautas neturėjo vaikų, po jo mirties Jogaila galėjo pasiūsti į Lietuvą valdyti savo sūnų. Bet jo sūnūs buvo per maži ir 1432 m. Lietuvos valdovu Jogailos siūlymu buvo išrinktas Vytauto brolis Žygimantas. Bychovco kronikos autorius žinojo, kad Žygimantas buvo išrinktas didžiuoju kunigaikščiu 1432 m. rugsėjo 1 d. su popiežiaus leidimu (p. 529). Mat lenkai esą išrūpino iš popiežiaus (beprecedentis įvykis), jog būtų panaikinta Lietuvos bajorų priesaika Švitrigailai, šiam dar gyvam esant. Šiuo atveju Bychovco kronikoje vėl buvo pabrėžiamas Romos popiežiaus vaidmuo.

Baigus Lietuvos metraščio trumpojo sąvado atpasakojimą, Bychovco kronika virto tarsi savitu, originaliu tęsiniu. Po 1446 m. Bychovco kronikos negalima lyginti nė su vienu Lietuvos metraščių nuorašu. Tai yra visai atskiras savarankiškas kūrinys, parašytas iš užrašų Lietuvos kunigaikščio Aleksandro valdymo metu (1492–1506). Šio periodo žinios pačios vertingiausios. Deja, toliau kronika nutrūksta. Paskutinės išlikusios žinios užrašytos Lietuvos valstybės patikėtinių, gynusių Lietuvos reikalus kovose su Maskvos Didžiąja Kunigaikštija ir su Krymo totoriais. Bychovco kronikoje šie užrašai sujungti į vientisą pasakojimą. Minėtos žinios visiškai priešingos Rusios politinei tendencijai, nutylinčiai jos sąjungą su Krymo totoriais ir vaizduojančiai Lietuvos ir Rusios kovas XVI a. pradžioje.

Bychovco kronikos autorius buvo Lietuvos didikų ir jų ponų tarybos politinės galios didėjimo šalininkas, nusistatęs prieš kunigaikščio valdžios stiprėjimą. Jis rėmė Lietuvos didikus ir kroniką rašė jiems.

Ankstesniai laikai aprašyti autorius naudojo Lietuvos metraščių trumpuoju ir viduriniu sąvadais, ir į juos įterpė atskirus pasakojimus, daugiausia apie Lietuvos didikų gyvenimą ir kovas. Dažnai jis minėjo Jono Goštauto, Alšėnų kunigaikščio Jurijaus, Kijevo kunigaikščių Olelkaičių vardus. Autorius ypač palankus Goštautų giminei ir Alšėnų kunigaikščiams. Kazimiero valdymo aprašymas faktiškai yra Goštautų kronika. Alšėnų kunigaikščiai ir Goštautai yra giminės. Jurijus Alšėniškis, nors ir kunigaikštiškos kilmės, minimas tarp Lietuvos ponų tarybos narių ir, kronikos autoriaus nuomone, vykdęs visus svarbesnius valstybės darbus. Alšėnų kunigaikštis Alšio sūnus Mindaugas įterpiamas į Palemono dinastiją. Reikia manyti, kad Bychovco kronika ir buvo parašyta valdant Vilniaus vyskupui Pauliui Alšėniškiui.

Bychovco kronikos autorius stojo prieš lenkų ponų pretenzijas išplėsti iš Lietuvos jos valdomas Podolės ir Voluinės žemes ir įjungti Lietuvą į Lenkijos sudėtį. Jis gynė Lietuvos teises į rusų žemes ir nuo Rusios pastangų vienyti jas į rusų centralizuotą valstybę. Autorius gynė Lietuvos didikų teises ir laisves, Lietuvos bajorų garbę, jos privilegijas. Ne atsitiktinai jis du kartus perpasakojo 1413 m. sutartį Jogailos lūpomis – Lucko suvažiavime 1429 m. ir jį areštavusiam Švitrigailai (p. 523, 529).

Autorius gynė Lietuvos bajorų kilmę, tvirtino, kad jie savo kilme nebuvo žemesni už lenkų šlėktas.

Šiandien jau neabejojama dėl Bychovco kronikos autentiškumo. Tačiau išlieka prieštaringi jos tyrinėtojų teiginiai: 1) kur buvo rašoma ši kronika – Slucke ar Vilniuje; 2) kada ji įgavo galutinį pavidalą – XVI a. antrajame, trečiajame, ketvirtajame, penktajame ar net aštuntajame dešimtmetyje; 3) ar jos autorius išreiškė vietinius, ar bendrus valstybinius interesus; 4) kas jos užsakovas – Lietuvos kancleris Albertas Goštautas, Slucko kunigaikštis Olelkaitis ar Vilniaus vyskupas Paulius Alšėniškis; 5) kas ją rašė – stačiatikis rusas ar katalikiškos pakraipos autorius.